

Julkaistu Esitys-lehdessä 1/2010: Japani

Dinner in the Dark, Ravintola Farangi 20.11.2009, Baltic Circle -festivaali

RAKENNETTU VIERAANVARAISUUS JA EPÄKRIITTINEN MAKU

Miten taideteos määrittyy? Yksi hyvä tapa tehdä se on sijoittaa jotakin taiteen kontekstiin: nimetä taiteeksi. Baltic Circle –festivaaleilla esitetty *Dinner in the Dark* on kehystetty teokseksi osana teatterifestivaalin ohjelmistoa. Pimeässä tapahtuvan ruokailun ja **Kimmo Modigin** ääniteoksen yhdistelmä näyttäytyy tämän johdosta nimenomaan esityksenä. Silti päädyn kysymään samaa kuin **Suna Vuori** Helsingin Sanomissa 22.11.2009 julkaistussa arvostelussaan – onko se taidetta?

Kysymys syntyi suurelta osin tahattomasti, kun ääniteos peittyi yleisön puheensorinaan. Esitys alkoi, kun tarjoilijat ohjasivat katsojat yksitellen pöytiin. Jokaisella pöydällä oli oma nimikkotarjoilijansa, jota kutsumalla sai tarvittaessa apua. Yleisö koostui suurelta osin pöytäseurueista, jotka alkoivat keskustelemaan pöytiin saavuttuaan. Kun ääniteos myöhemmin alkoi, ei se enää kyennyt kilpailemaan keskustelun äänien kanssa. Taiteen nälän valtaan jääneelle katsojalle Modigin sinänsä mainio teos oli jälkeenpäin kuunneltavissa Ylen radio ykkösessä ja sen nettipalvelussa.

Esityskokemukseni antoisimmat puolet syntyivät kuitenkin juuri näennäisen epäonnen kautta, puuttuvan ääniteoksen antaessa tilaa teoksellisuuden raja-alueille. Paljolti äänitaiteen kautta luotu teoksellisuuden odotus muuttui ruokailuna avautuvaksi kokonaistaideteokseksi ja nosti ehkä itselleenkin yllättäviä ja mielenkiintoisia kysymyksiä esiin.

Ääniteoksen hävitessä yleisön vuorovaikutuksen sekaan *Dinner in the Dark* esittäytyi ennen kaikkea sosiaalisena tilanteena. Siksi olen houkuteltu tarkastelemaan sitä relaatioesteettisenä teoksena, vaikkei se ehkä siihen itse pyrkinytkään. **Nicolas**

Bourriaudin mukaan relaatioestetiikan piirin luettavat teokset käyttävät materiaalinaan ihmisten välisiä suhteita ja niiden sosiaalista kontekstia luoden ”*tiloja joissa voimme käsitellä seurallisuuden vaihtoehtoisia muotoja, kriittisiä malleja ja rakennetun vieraanvaraisuuden hetkiä*”.

Rakennetun vieraanvaraisuuden hetket

Ravintola on jo itsessään rakennetun vieraanvaraisuuden esitys. Vieraanvaraisuus vaihdetaan sen sisällä rahaan. Sama pätee usein taide-esityksiin, mutta ruokailuun liitettynä vieraanvaraisuuden teema on alleviivatumminkin esillä; ruoka on tapa, jolla mieluiten vieraanvaraisuuttamme esitämme. Kun vieraanvaraisuus etäännytetään välineellä, rahalla, olemme jo selkeästi esityksellisyyden piirissä. Maksu näyttäytyy siksi ensimmäisenä kerroksena, joka luo syömisestä teoksen, vaikkakaan sitä ei normaalisti ravintolakulttuurissa sellaiseksi mielletäkään. Bourriaud näkee taideteoksen sosiaalisena välitilana, joka on verrattavissa kapitalistisen ekonomian ulkopuolelle asettuviin kaupankäynnin muotoihin, joita **Marx** kuvasi samalla välitilan käsitteellä. ”Välitila on ihmissuhteiden alue, joka sopii enemmän tai vähemmän harmonisesti vallitsevaan järjestelmään, mutta ehdottaa muita vaihton muotoja järjestelmän sisällä käytettävien sijaan”, kirjoittaa Bourriaud.

Kaupunginteatterin suurella näyttämöllä katsoja maksaa esityksestä yli 30 euroa, vapaan kentän pienissä teattereissa noin 10 euroa ja performanssit kieltäytyvät usein suorasta maksusta tyystin. Lipun hinta on ilmeisen esityksellinen teko. Se ei vastaa teoksen tuotantokustannuksia, sillä ilmaisinkin esityksen maksaa joku – vähintäänkin taiteilija itse. Se ei myöskään kerro laadusta, sillä laatu ei voi määrittyä tyyllilajin mukaan. Arvovälineen käyttötapa siis esittää teoksen arvomaailmaa.

Dinner in the Dark ei talouden alueella ehdota järjestelmään kuulumattomia vaihton muotoja, vaikka asettuukin kahden kontekstin raja-alueelle. Keskeinen vaihto esityksen ja yleisön välillä tapahtuu, kun ruoka ja esityskokemus vaihdetaan rahaan. Hinnoittelu seuraa taidekentän sijaan suoremmin ravintolakentän rakennetun vieraanvaraisuuden arvojärjestelmää. On rohkea veto laskuttaa *Dinner in the Darkista* 65 euroa. Kun ruoka maksaa 35 euroa, jää ääniteokselle ja kokonaiskokemukselle

hintaa 30 euroa. Karun realistisesti katsoen se on loppujen lopuksi valojen sammuttamisen hinta.

Näin teos nostaa hienolla tavalla esiin rahan fiktiivisen luonteen ja ravintolassa tarjoillun vieraanvaraisuuden nimenomaan rakennettuna esityksenä. Samalla syntyy viittausuhde festivaalin ohjelmistossa nähtyyn Baktruppenin *Light Metal Band* –esitykseen, joka otti juuri rahan kuvitteellisuuden aiheekseen. Alan kaivata esitystä, jossa tästä tikusta tehtäisiin asiaa ja valojen sammuttamisesta laskutettaisiin avoimesti. Olennaista *Dinner in the Darkissa* on, että tästä huolimatta en maksa vain taiteellisesta ideasta tai käsitteestä, vaan kokemuksesta. Pimeässä Ravintola Farangissa istuminen ja syöminen on moniulotteinen taidekokemus ja on kaunista, että se syntyy niinkin trivaalilla tavalla.

Seurallisuuden vaihtoehtoiset muodot

Jos raha oli ensimmäinen ilmeinen tapa esityksellistää ruokailu, oli toinen sellainen pimeys. Vieraanvaraisuuden etäännyttäminen rahan avulla on yhteiskuntamme konventio, eikä siksi päällisin puolin näyttäydy taiteena. Pimeässä syöminen taas on selkeästi epäkonventionaalista ja sopii siksi hyvin taidekontekstiin. Vaihto teoksen sisällä, katsojien välillä, muodostui merkittäväksi osaksi teoksen sisältöä.

Bourriaud kirjoittaa, että kun televisio ja kirjat lähettävät meidät yksityisiin tiloihimme ja elokuva sekä teatteri asettavat katsomaan näyttämölle ilman mahdollisuutta kommentoida teosta reaaliaikaisesti, näyttelyt mahdollistavat välittömän keskustelun teoksen sisällä. Osallistavat esitysmuodot lähestyvät tässä mielessä näyttelyformaattia ja *Dinner in the Darkissa* keskustelun mahdollistaminen tapahtuu kirjaimellisesti. Esitys tuo hyvin esiin sen, kuinka konteksti ohjaa osallistumisen tapoja: teatterisalissa keskustelu olisi todennäköisesti ollut varovaisempaa, ravintolassa se on osa paikan omaa koodistoa ja kukoistaa siksi herkästi.

Ravintolassa seurallisuus nousi teoksen keskeiseksi elementiksi, mutta sen muovaaminen taiteellisena materiaalina oli pelkistetty valojen sammuttamiseen. Riittääkö pimeyden muuttama sosiaalinen tilanne taideteokseksi? Minimalismin

ystävänä haluaisin vastata myöntävästi, mutta minun oli vaikeaa hahmottaa tilanteen teosmaisuuksia. Se häiritsee minua. Huomaan vaativani tapahtumalta tietoista suhdetta omaan teoksellisuuteensa.

Päätelen, että teoksellisuuden paine syntyy esillepanosta. Teokseksi nimeäminen, festivaalikonteksti ja arvon lataaminen rahan muodossa asettavat taiteen niihin hahmottamisen kategorioihin, joihin olemme sen tottuneet asettamaan. Odotamme teoksilta sitä, mitä olemme niiltä ennenkin saaneet. Ravintola on sosiaalisuuden paikka ja sitä siltä odotamme. Esityksen pitää olla esitys siinä mielessä kuin olemme esityksen tottuneet ymmärtämään. Tämän paineen alla luotuna ravintoloista ja esityksistä tulee sellaisia kuin ne ovat ennenkin olleet. Kun kaksi erilaista koodistoa yhdistetään, kuten *Dinner in the Dark* tekee, luodaan jännittävä ja arvaamaton tilanne.

*Dinner in the Dark*issa vaikeasti hahmotettava teoksellisuus johtui ainakin siitä, että teos ei itse pyrkinyt olemaan erityisesti relaatioesteettinen. Tiedotus rajasi sen enemmänkin moniaistiseksi taidekokemukseksi. Ohjelman mukaan ”pimeys herkistää maku- ja kuuloaistin sekä tuo ruoan eri vivahteet ja äänten moninaisuuden esiin”.

Kriittiset mallit

Koska olen tullut esitykseen yksin, voin nauttia sosiaalisuuden vaihtoehtoisista muodoista vain niitä etäältä seuraten ja kuvitellen. Kuuntelun innostaman taidepohdinnan lisäksi huomio kiinnittyy siihen toiseen olennaiseen aistialueeseen, makuaistin herkistymiseen. Vuorikin lähenee arvostelussaan ajoittain ravintola-arviota kuvaillessaan ateriaan sisältyviä ruokalajeja. ”Mangojälkiruoka tuottaa lievän pettymyksen, mutta väliruokana tarjoiltu mausteinen papaijasalaatti vie kielen mennessään.” Minäkin enimmäkseen pidän ruuasta ja maut ovat usein poikkeuksellisia verrattuna siihen, mitä kokkaisin kotona. Kuten hiukan tavallista kalliimmalta ravintolalta osaa odottaakin.

Syödessäni ja ajatellessani törmään kuitenkin outoon seinään. Syömisen ja ajattelun väliin ei synny siltaa. Pystyn ehkä alkeellisesti kuvailemaan makuja, mutta sen pidemmälle en pääse. Olen tottunut siihen, että olennainen osa taidekokemusta on sen synnyttämä käsitteellinen ajattelu. Taide muokkaa sitä, mitä ajattelen. Syöminen on

tässä mielessä hämmentävää. En pysty johtamaan makukokemuksista minkäänlaista käsitteellistä ajattelua. Modigin ääniteoksen sirpaleet synnyttävät sitä välittömästi, samoin yleisön puheensorina. Näyttämöteoksia muistelemalla on helppo huomata, että sama pätee näyttämölle rakennettuihin näkymiin. Maku on kuitenkin minulle vain maku.

Toisella tasolla ajattelua alkaa silti kehittyä: miten luoda kriittistä makutaidetta? Keksin vain täysin banaaleja esimerkkejä tyyliin ”syö paskaa”. Yhtään esimerkkiä tai teosideaa yhteiskunnallisesti kriittisestä tai edes yleisellä tasolla älykkäästä makuesityksestä ei synny. Tuntuu, että olen jonkin olennaisen äärellä.

Lähteet:

Nicolas Bourriaud: *Relational Aesthetics*. Presses du réel, 2002.

Nicolas Bourriaud: *Relational Aesthetics* (lyhyt versio). Teoksessa Claire Bishop (toim.): *Participation*. Whitechapel, 2006.

Suna Vuori: *Pimeä pakottaa luottamaan muihin*. Helsingin sanomat 22.11.2009.